

Ванчо Узунов,
вонреден професор
Правен факултет “Јустинијан Први”
Универзитет “Св. Кирил и Методиј” - Скопје

УДК 331.215.62 (497.7) „2009”

НОВИОТ СИСТЕМ НА БРУТО ПЛАТИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И НЕГОВИТЕ МОЖНИ ИМПЛИКАЦИИ ВРЗ ЖИВОТНИОТ СТАНДАРД

Резиме:

Во овој осврт се разгледани некои од можните импликации од воведувањето на системот на бруто плати и интегрираната основица за засметување на задолжителните социјални придонеси во Република Македонија. Вниманието е особено сконцентрирано врз намалените стапки на задолжителните социјални придонеси кои, во рамки на постојните издвоени средства од страна на работодавачите, резултираат со заштедени средства. Заштедените средства се како резултат на намалените трошоци на работна сила.

Наодите од овој осврт во однос на намалените трошоци на работна сила, упатуваат на економската логика која, првенствено, е базирана врз економската калкулација кај секој работодавач одделно. Деловните проекции на секој одделен работодавач ќе одлучат дали продуктивноста на вработените остава простор за нивно стимулирање преку зголемување на платите. Кај други работодавачи, калкулациите ќе бидат тие што ќе упатат на аплицирање на опцијата за заштедени средства, или опцијата на отворање нови работни места, или, пак, некоја сосема друга опција.

Темата е актуелна како за стручните кругови, така и за широката јавност, бидејќи третира едно од егзистенцијалните прашања, како што се платите.

Клучни зборови

Бруто плати, трошоци на трудот, придонеси од плати.

Вовед

Во системите за калкулирање и исплаќање на плати на вработените лица кои се функционални во поголем број држави во светот, покрај таканаречената основна плата, во категоријата бруто плата се вклучуваат и: надоместоците за прекувремената работа, плаќањата за користени одмори и боледувања (иако во однос на боледувањата, периодот за кој надоместокот за боледување се третира како дел од бруто платата, различно е регулиран), периодичните бонуси (на пример бонусот за Божиќ, тринаесетта, или четиринаесетта плата), како и дополнителните месечни бонуси и други плаќања од страна на работодавачите. Во таа смисла, во тие држави вработените примаат бруто плати од кои, потоа, самите или преку нивните работодавачи, уплаќаат различни видови на придонеси за социјално и други видови осигурување, и сл. Од друга страна, до сега во Македонија функционира систем на калкулирање и исплаќање на платите на вработените лица што е познат како систем на нето плати, односно вработените примаат плата од која претходно се минусирани сите придонеси за задолжително социјално осигурување. Сега, во Република Македонија се планира и предлага воведување систем на бруто плати, како паралелен процес со хармонизирањето на основицата за пресметка на придонесите. Тоа, секако, ќе има свое влијание врз дефинирањето на категоријата бруто плата.

Согласно Предлогот за донесување на Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување со Предлог на закон (кој е објавен на веб страницата на Министерството за финансии), дефинирани се категориите плата и дополнителни примања од работен однос. Платата е дефинирана како плата утврдена согласно закон, колективен договор и договор за вработување, а дополнителните примања од работен однос се исплатите по основ на деловна успешност на работодавачот и надоместоци на платата, утврдени со Законот за работни односи и колективен договор. Исто така, дефинирана е и основицата за пресметка и плаќање на придонесите, како плата, дополнителни примања од работен однос утврдени во законот кој ги уредува работните односи, колективен договор и договор за вработување, за лице во работен однос. Всушност, основицата за пресметка и плаќање на придонесите ја преставува опфатноста на бруто платата.

Имајќи ги предвид овие општи сознанија, целта на овој осврт е да се направи обид за согледување на ефектите врз животниот стандард на граѓаните и врз квалитетот на деловното опкружување во Македонија од воведувањето на новиот систем на калкулирање и исплаќање на платите на вработените лица. Во таа смисла, освртот е организиран на следниот начин: најнапред накратко

станува збор за дефинирањето на предлогот за воведување бруто плати во Македонија, потоа е опишан предлогот на новиот систем на плати во Македонија, а потоа е направен преглед на некои можни решенија кои имаат влијание врз животниот стандард на граѓаните.

Дефинирање на предлогот за воведување бруто плати во Македонија

При воведувањето на новиот систем на бруто плати во Република Македонија, прво се појавува дилемата поврзана со дефинирањето на таа категорија. Поточно, прашањето што се поставува е што сè ќе биде вклучено во бруто платите. Во таа смисла, во прв ред станува збор за износите кои сега на вработените им се исплаќаат по основ на, таканаречени, “хранарина и превоз”. Во досегашната практика, исплаќањето на хранарината и превозот работодавачите го вршат како законска обврска, која произлегува од одредбите на Законот за работни односи. Бришењето на тие категории од одредбите на Законот за работни односи, како и во единаесет други законски текстови, од страна на Владата се аргументира со ставот дека со воведувањето на системот на бруто плати нема потреба од натамошно постоење на тие категории. Од друга страна, Владата има очекување дека работодавачите,

во рамките на бруто платите, ќе ги засметуваат и средствата што до сега биле предвидувани и исплатувани за хранарина и превоз на вработените. Со тоа, тие би ги задржале вработените да останат вработени кај нив, а во спротивно, доколку ги намалат платите за тие износи, Владата смета дека ќе дојде до напуштање на работните места од страна на вработените.

Гледајќи ги работите од тој агол⁸, ризикот останува, т.е. се пренесува на стопанствениците, кои од новиот систем на бруто плати треба да извлечат корист, со тоа што би им останал простор за заштеда на средства од платите кои можат да ги искористат за други намени. Од друга страна, со воведувањето на системот на бруто плати се очекува особено да се заштитат вработените во оние дејности кои имаат плати многу пониски од просечната плата во Република Македонија, на пример во текстилната дејност, и кај кои износите што се исплаќаат за хранарина и превоз се значајни во однос на средствата што се добиваат по основ на плата.

Исто така, треба да се напомене дека воведувањето на новиот систем на бруто плати се совпаѓа со комплетирањето на реформата за интегрирана наплата на придонесите и персоналниот данок на доход. Суштината на оваа реформа се состои во тоа што во постојниот сис-

⁸ Иако останува отворено прашањето на целисходноста на тоа тврдење, особено во услови на толку голема невработеност, каква што постои во Македонија, при што најголемиот дел од вработените немаат речиси никаква “преговарачка моќ” во однос на своите работодавачи.

тем секој фонд врши наплата на соодветниот придонес, посебно што создава поголеми административни (трансакциски) трошоци за работодавачите. Со новиот Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување се утврдуваат сите придонеси кои ќе се плаќаат како еден износ од бруто платите, а кои потоа како средства ќе се слеваат во Управата за јавни приходи. Воедно, и контролата на уплатените плати, задолжителните социјални придонеси и на персоналниот данок на доход, ќе ја врши Управата за јавни приходи.

Имплементација на системот на бруто плати

Воведувањето на новиот систем на исплата на бруто плати во Република Македонија од почетокот на 2009 година, ќе претставува суштествена промена во системот на плати и негово приспособување кон соодветните системи што се применуваат во другите држави. Концепциски, обврзник на сите јавни давачки од плата станува работникот, а работодавачите, пред да ги исплатат платите, ќе имаат обврска да ги пресметаат, задржат и уплатат задолжителните социјални придонеси и персоналниот данок на доход. Со таквата поставеност на системот на бруто плати, работодавачите претставуваат “агент” на државата.

Од имплементацијата на системот на бруто плати, Владата очекува позитивни ефекти и низа погодности, како од аспект на работодавачите, така и од аспект на вработените, но

и бројни погодности за подобрување на бизнис опкружувањето.

Во таа смисла, како погодности од аспект на работодавачите, се очекува:

- намалување на трошоците на трудот;
- намалување на административниот товар;
- намалување на вкупните трошоци на вработување.

Како погодности од аспект на вработените, се очекува:

- постоење целосен увид во висината на бруто платата и на сите категории што се инкорпорирани во бруто платата;
- стекнување сигурност за извршена уплата на задолжителните социјални придонеси и надминување на состојбата работодавачите да не ја вршат уплатата на тие давачки;
- создавање можност за зголемување на платите, особено кај пониските или повисоките категории плати.

Како погодности за подобрување на бизнис опкружувањето, се очекуваат:

- нови вработувања;
- намалување на сивата економија;
- редовни приливи на средства врз основа на персонален данок од доход и задолжителните социјални

СТАТИИ

Ванчо Узунов, вонреден професор

- придонеси;
- подобра евиденција во однос на уплатата на персоналниот данок на доход и задолжителните социјални придонеси.

Но, при наведувањето на очекуваните позитивни ефекти од имплементацијата на системот на бруто плати, логично се наметнува и прашањето за начинот на нивното постигнување. Притоа, начинот на пресметувањето на задолжителните социјални придонеси и персоналниот данок на доход, како и вредноста на тие износи заедно со семејните готовински приливи, имаат пресудно влијание врз остварените нето заработки по основ на плата, а соодветно на тоа и врз вредноста на бруто платите. Во таа смисла, промените што настануваат кај категориите бруто плати, се јавуваат како резултат на:

- промените во националното даночно законодавство и даночните олеснувања;
- разликата меѓу промените во заработките и промените на структурните параметри на даночниот систем;
- промените во извештајната практика кај самите држави.

Ревидирањето на националното даночно законодавство и даночните олеснувања подразбира интервенции на три пунктови:

Прво, во висината на персоналниот данок на доход, кој може

да има позитивни, или негативни вредности. Во случајот на Република Македонија нема промени кај висината на стапката на персоналниот данок на доход, која и во 2009 година останува на ниво од 10%.

Второ, во висината на задолжителните социјални придонеси, кои исто така може да имаат позитивни, или негативни вредности. Во случајот на Македонија, со интервенциите во националното законодавство, се делува во сферата на социјалните придонеси, односно се намалува висината на задолжителните социјални придонеси, и тоа придонесот за задолжителното пензиско и инвалидско осигурување, како и придонесот за задолжителното здравствено осигурување.

Притоа, кај стапката на придонесот за пензиско и инвалидско осигурување, која сега изнесува 21,2%, во 2009 година ќе следи намалување од 2,2 процентни поени. Воедно, треба да се напомене дека намалувањето ќе има соодветна динамика, сè до 2011 година, на следниот начин:

- од 1 јануари 2009 година, ќе изнесува 19%;
- од 1 јануари 2010 година, ќе изнесува 16,5%;
- од 1 јануари 2011 година, ќе изнесува 15%.

Кај стапката на придонесот за здравствено осигурување, која сега изнесува 9,2%, во 2009 година, исто така, ќе следи намалување од 1,7 процентни поени. И кај овој социјален

придонес постои предвидена соодветна динамика на намалување до 2011 година:

- од 1 јануари 2009 година, ќе изнесува 7,5%;
- од 1 јануари 2010 година, ќе изнесува 7%;
- од 1 јануари 2011 година, ќе изнесува 6%.

Таквото намалување на стапките на задолжителните социјални придонеси, всушност ослободува простор за заштеда на средства од страна на работодавачите, во рамките на постојните средства што тие веќе ги издвојуваат за бруто плати. Економската калкулација и деловните проекции на секој поединечен работодавач треба да го даде одговорот на следните прашања:

- дали тие заштедени средства ќе значат поевтинување на цената на чинење на постојната ангажирана работна сила, што значи дека ќе нема промена во висината на нето заработките по основ на плата кај вработените;
- дали заштедените средства ќе се искористат за зголемување на нето заработките по основ на плати на вработените, во кој случај за работодавачот ќе значат непроменети трошоци за ангажираната работна сила; или
- воспоставување на одреден еквилибриум меѓу наведените два случаја.

Покрај со промена на стапките на задолжителните придонеси, врз номиналната вредност на задолжителните социјални придонеси може да се делува и со утврдување на најниска и највисока основица за пресметка и уплата на придонеси. Основица за пресметување и плаќање на придонесите, односно основицата за осигурување, не може да биде пониска од 50% од просечна плата по работник во Република Македонија, објавена во тековниот месец. Во Македонија, исто така, се воведува и највисоки износ на бруто плати до кој ќе се засметуваат задолжителните придонеси. Горниот праг на бруто платите до кој ќе се засметуваат придонесите е поставен на ниво од четири просечни плати по работник во Република Македонија, објавена во тековниот месец. Тоа решение, во однос на основицата за пресметка и уплата на придонеси, исто така, резултира со создавање простор за заштедени средства во рамките на постојните средства што веќе се издвојуваат за бруто плати. Дилемата за намената на вака ослободените средства се разрешува на горе наведениот начин.

И третиот начин на интервенции на националното во даночно законодавство и даночните олеснувања е висината на олеснувањата, т.е. висината на готовинските трансфери што ги дава владата и што може да се зголемуваат, или намалуваат. Во случајот на Македонија, значајно влијание врз висината на бруто платите ќе имаат и зголемените

вредности на бенефитите, односно личните ослободувања што ги прави Владата. Од 2009 година, вредностите на личните ослободувања значително ќе се зголемат и ќе достигнат ниво од 6.800 денари, што значи ќе се изедначат со најниските плати. На тој начин, практично се постигнува ослободување на најниските плати од плаќање на персонален данок на доход. Кај најниските плати, зголемената вредност на личните ослободувања, како одбивна ставка, резултира со непостоење основица за пресметување на персоналниот данок на доход. Таквото решение, имплементирано само кај најниските плати, исто така ќе резултира со создавање простор за вишок средства во рамките на постојните средства, што веќе се издвојуваат за бруто плати.

Сепак, мора да се констатира дека реалните промени на годишно ниво на платите се согледуваат кога има промени кај бруто платите, што значи пред да се одбијат персоналниот данок на доход и задолжителните социјални придонеси.

Заклучоци

Ова се само првични согледувања за можните ефекти од воведувањето на новиот концепт на бруто плати во Македонија во 2009 година. Потребно е да следат многу поопсежни анализи, кои би ги опфатиле промените и нивната рефлексивност врз даночните приходи и задолжителните социјални придонеси преку нивното учество

во бруто домашниот производ на комплексен начин. Анализите треба да се насочат и кон промените што ќе се предизвикаат поединечно кај персоналниот данок и социјалните придонеси, преку нивното учество во националниот микс на одбитоци.

Во начелна смисла, при дизајнирањето на еден систем на бруто плати и одредувањето на неговите ефекти врз приходите на вработените и/или користа/заштедите на работодавачите, пресудно значење има политиката на прогресивни стапки на одбитоците, односно прогресивните стапки на персонален данок од доход и на стапките на социјалните придонеси. Од друга страна, прогресивноста и пропорционалноста на системите на одбитоците од бруто платите се потенцираат бидејќи се ставаат во корелација со еластичноста на промените на бруто платите. Всушност, вниманието треба да се сконцентрира врз еластичноста на заработките по спроведените одбитоци (нето платите), кои се единствен репер за одредени позитивни, или негативни поместувања кај животниот стандард на вработените.

Кај пропорционалните даночни системи, кога бруто платите ќе се зголемат, или намалат за 1%, и еластичноста на нето заработките, исто така, изнесува 1%, односно, процентот на зголемување, или намалување на нето заработките по основ на плата, го следи соодветно процентот на зголемување, или намалување на бруто платите.

Кај прогресивните даночни системи, пак, кога бруто платите ќе се зголемат, или намалат за 1%, еластичноста на нето заработките е со помали вредности од наведените промени кај бруто платите во висина од 1%. Со други зборови кажано, процентот на зголемување, или намалување кај нето заработките по основ на плата го следи со намалена динамика процентот на зголемување, или намалување на бруто платите.

Во истата смисла, се извлекуваат и заклучоците во однос на можните импликации од воведувањето на системот на бруто плати во Република Македонија. Имено, наодите од овој осврт упатуваат на економската логика, која првенствено е базирана врз економската калкулација кај секој работодавач одделно. Деловните проекции на секој одделен работодавач ќе одлучат дали продуктивноста на вработените остава простор за нивно стимулирање преку зголемување на платите, а кај други работодавачи калкулациите ќе бидат тие што ќе упатат на аплицирање на опцијата за заштедени средства, на опцијата за отворање нови работни места, или, пак, некоја трета опција.

Преглед на некои термини користени во овој осврт

Трошоци на трудот, или бруто плати, или бруто заработки по основ на плата - од аспект на стопанствениците ги изразуваат комплетните трошоци на трудот што работодавачите ги имаат по основ

на ангажираната работна сила на вработените. Бруто платите од аспект на работниците се заработките на вработените што произлегуваат од заснованиот работниот однос, а вредносно се искажани пред да се спроведат одбитоците од било кој вид. Бруто плати се збир на сите парични средства што работодавачите се должни да им ги плаќаат на работниците како надоместок за ангажираната работа, во форма на плата и соодветни даноци и придонеси.

Нето плати, или нето заработки по основ на плата, се износите што кореспондираат со корегираниите бруто плати за соодветните одбитоци. Нето заработките ги претставуваат нето износите наменети за лична потрошувачка на вработените, или, фигуративно кажано, износите што вработените ги носат дома.

Одбитоци претставуваат износи за кои се намалуваат бруто платите и ги опфаќаат категориите, како што се: персонален данок од доход, задолжителни социјални придонеси (на пр. пензиско и здравствено осигурување, и др). Со други зборови, одбитоците претставуваат даночно-социјални давачки, кои многу често се подведуваат под поимот даноци.

Користи (бенефити) се однесуваат на олеснувањата/ослободувањата што ги дава владата, или кои, како готовински трансфери, ги префрла во зависност од бројот на издржувани лица. Притоа, особено големо влијание имаат издржуваните деца.

Маргина на одбитоци (Tax Wedges), ја претставува разликата меѓу трошоците на трудот на работодавачот и износот кој кореспондира со нето сумата што вработениот ја носи дома. Оваа маргина на одбитоци ги изразува

сумите на персоналниот данок на доход и сите задолжителни социјални придонеси, минус готовинските бенефити. Целокупната сума се изразува како процент од трошоците на трудот

ЛИТЕРАТУРА:

Предлогот за донесување Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување (2008), www.finance.gov.mk

Закон за работните односи, „Службен весник на РМ“, бр. 62/2005

Закон за изменување и дополнување на Законот за работни односи, „Службен весник на РМ“, бр. 106/2008

Abstract:

The difference between gross wages (or employers' labour costs) and net take-home wage for employees is sum of the personal income tax and all social security contributions, minus the cash benefits (defined as percentage of labour costs). Generally, changes in gross wages are limited value presented as percentage points as a positive or a negative rate. Larger changes generally have one of the following three causes:

- ✓ changes in national tax, compulsory social security contributions and benefit legislation
- ✓ divergences between the change in earnings and the changes to the structural parameters of the tax system and
- ✓ changes in countries reporting practices

In the case of Macedonia, the proposed legislative changes will be effected by the decrease of the gross wages. The suggested modifications are in:

- ✓ legislation of social security contributions and
- ✓ benefit legislation.

The reduction of labour costs is identified in the rates of social security contributions and will be caused by changes to the pension security contributions and health security contributions. Compulsory social security contributions will be paid by employers on behalf of the employees to general government under the effective control of the government. Contributions will be levied on gross earnings and will be earmarked to provide social security benefits.

In the case of Macedonia, it is applicable the system of standard tax reliefs. The standard tax reliefs are reliefs which are unrelated to actual expenditures incurred by the taxpayer and are automatically available to all taxpayers who satisfy the eligibility rules specified in the legislation. The increased value of these standard tax reliefs by the government also will cause the reduction in gross wages, particularly the wages which are on the lower level.